

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 32, efterår 2013
© Tidsskriftet og forfatterne, 2013

BACHELORPROJEKT

Sammenhængen i et forandrende samfund

Af stud. mag ved Religionsvidenskab

Stinne Rishøj Mikkelsen

Indhold

1. ABSTRACT	3
2. Indledning	3
2.1 Opgavens struktur og dertilhørende litterate	4
2.2 Metode.....	4
2.3 Begrebsafklaring.....	4
3. Redegørelse	5
3.1 Overgangen fra det første moderne til det andet moderne.....	5
3.1.1 De to individualiseringsbølger.....	6
3.2 Det første moderne.....	7
3.2.1 Durkheims religionsdefinition.....	7
3.2.2 Religion, moral og fællesskab	8
3.2.3 Fra det præmoderne til det første moderne samfund.....	8
3.2.4 Det præmoderne samfund og religion.....	9
3.2.5 Det første moderne og religion.....	9
3.3 Det andet moderne	10
3.3.1 Produktionssamfundet.....	11
3.3.2 Forbrugersamfundet	11
3.3.3 Arbejdet som genstand for æstetiske oplevelser.....	12
3.3.4 Den fleksible identitetsdannelse.....	12
3.3.5 De utilstrækkelige forbrugere og fundamentale religioner	13
3.3.6 Velfærdsstaten – en balance mellem rettigheder og pligter.....	13
3.4 Delkonklusion.....	14
4. En analyse af ”Doven Robert” som et eksempel på udviklingen	15
4.1 En præsentation af Robert Nielsen	15
4.2 Velfærdsstaten som sammenhængsskabende.....	15
4.3 Robert Niensens ret til værdighed.....	16
4.4 Robert Niensens pligter	17
4.5 Robert Nielsen som en utilstrækkelig forbruger	17
4.6 Nihilistisk folkeparti – et subkulturelt miljø.....	18
4.7 Delkonklusion.....	18
5. En diskussion af udviklingen.....	19
5.1 Spændingen mellem individet og fællesskabet.....	19
5.2 Fællesskabet som ekskluderende.....	20
5.3 Fortid, nutid og fremtid	21
5.4 Delkonklusion.....	22
6. Konklusion	22
7. Litteratur	23
8. Pensumliste.....	25

1. ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the thesis that the coherence in the Danish society has changed from being founded by religion to be founded in work. The thesis will be related to what Ulrich Beck defines as the transition from the first- to the second modernity. A description of Durkheim's theory is made to achieve an understanding of the development between religion and society as well as a description of Bauman's theory about the consumer society. The theory is tested by an analysis of the case about Robert Nielsen, also known as 'Lazy Robert'. It is here shown that the work has become a stratifying factor, and the welfare state must therefore be added as an extra element to the thesis as the fact, which creates coherence in the second modernity. Later on, the paper gets a critical view on the welfare state's ability to do so, since the society has developed into a consumer society. The welfare state requires a special creation of identity for each individual, and those who do not succeed in this, are condemned as insufficient consumers and will be expelled by the community. Therefore, the conclusion of the paper is that the welfare state not only creates coherence, it also expels. The paper finishes with a look on the future with a conception about a new kind of communities, build on the individual's own premises where the individual can create or choose a community where it feels sufficient with its self-created identity.

2. Indledning

Der blev d. 08.12.12 bragt en artikel i avisen Berlingske med overskriften; "Individualister forsager kirken og dens fællesskab" (Ejsing 2012, 4-5). Denne artikel beskriver, hvordan den danske folkekirke som et fællesskab med øget hastighed mister sine medlemmer, der i stedet vil dyrke sin individualitet og danne sine egne fællesskaber. Netop denne problematik vil denne opgave undersøge: hvordan religionen i Danmark har mistet sin funktion som det, der skaber en sammenhæng i samfundet som en følge af urbaniseringen, industrialiseringen og individualiseringen. Opgaven vil videre undersøge, hvad der kan have overtaget religionens funktion med afsæt i arbejdets nye og øgede betydning. Dette giver følgende tese, som vil danne udgangspunkt for opgaven:

Religionens funktion i det første moderne som sammenhængsskabende, er i det andet moderne blevet overtaget af arbejdet

2.1 Opgavens struktur og dertilhørende litteratur

Til at danne en teoretisk ramme om opgaven vil jeg redegøre for den tyske sociolog Ulrich Becks (1944-) opdeling af den moderne tid i det første og det andet moderne, som den står beskrevet i bogen *Ulrich Beck - Risikosamfundet og det andet moderne* (2006). Til en redegørelse af det første moderne vil jeg anvende den franske sociolog Émile Durkheim (1858-1917) ved brug af to af hans større værker *The Elementary Forms of Religious Life* (original 1912) og *Om den sociale arbejdsdeling* (original 1902). Efterfølgende vil jeg med den polske sociolog Zygmunt Bauman (1925-) redegøre for det andet moderne ved brug af bogen *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige* (2002) og artiklen "Postmodern Religion" fra bogen *Religion, Modernity and Postmodernity* (1998). For at eksemplificere og afprøve teorien, vil jeg analysere sagen om kontanthjælpsmodtageren Robert Nielsen, også kendt som "Dovne Robert", der kom frem i starten af dette efterår. Hertil vil jeg tage udgangspunkt i en udsendelse fra programmet "Aftenshowet" på DR1 og fra programmet "På den 2. side" på DR2. Afslutningsvis til jeg med afsæt i redegørelsen og analysen diskutere tesen.

2.2 Metode

Bearbejdelsen af tesen vil være med en teoretisk tilgang. Der vil gennem en sammenstilling af de tre teoretikere, Beck, Durkheim og Bauman, blive søgt at opstille en sammenhængende forståelse af samfundets udvikling over tid, og hvordan denne har påvirket sammenhængen i samfundet. Formålet er dermed ikke at fremstille den enkelte teoretikers fulde teori og begrebsapparat, men at forstå den i forhold til de andre teorier. Dette giver den teoretiske redegørelse en komparativ karakter, og den vejer derfor tungt i opgaven. Redegørelsen vil desuden danne grundlaget for både analysen og diskussionen.

2.3 Begrebsafklaring

Der vil i opgaven blive anvendt en funktionel forståelse af begrebet *religion* i overensstemmelse med Durkheims optik (jf. side 5-6).

Som førnævnt, bygger opgavens teoretiske fundament på tre forskellige teoretikere. For overskuelighedens skyld vil jeg så vidt muligt anvende et konsekvent begrebsapparat. Dette gør sig blandt andet gældende med betegnelsen for tidsperioderne, hvortil jeg vil anvende Becks *det første og andet moderne*. Brugen af begreberne *samfund, fællesskab og solidaritet* vil variere efter kontekst, men skal i betydning ses som synonymmer.

Opgavens teoretiske indhold er geografisk afgrænset til det nord-vestlige Europa. I analysen og diskussionen vil Danmark specifikt være det geografiske felt

3. Redegørelse

3.1 Overgangen fra det første moderne til det andet moderne

Beck ser den moderne tid som værende delt op i to perioder: det første moderne og det andet moderne. Denne skelnen vil danne rammen for opgaven, og derfor vil der følgende komme en redegørelse heraf. Redegørelsen vil fokusere på det overordnede i de to perioder og ikke så meget på delelementerne.

Det første moderne mener Beck startede i 1700-tallet, men tog for alvor til efter Anden Verdenskrig. I det første moderne var udgangspunktet tidens materielle mangler og et fokus på at forbedre situationen. Denne stræben efter noget bedre vidner om en optimistisk fremadrettet historietænkning (Christiansen & Sørensen 2006, 36), hvor mennesket mente at have en kontrol over naturen, kunne stole på videnskaben som sandheden og gennem arbejdet i industrien opnå fremskridt (ibid., 41-42). Men det fremadrettede projekt og vejen dertil har vist sig at have nogle uintenderede følgevirkninger. Disse er uønskede biprodukter af det første modernes drivkraft mod det bedre, som ingen havde forudset. De er menneskeskabte nye risici såsom sprøjtegift i vandet, huller i ozonlaget eller genteknologi. Det særlige ved disse er, at de kun fremtræder som indirekte. Det er for eksempel kun muligt at erfare drikkevandet som en risiko ved hjælp af videnskaben og dens teknologiske redskaber, som kan se, at vandet indeholder sprøjtegift (ibid., 31).

Disse nye risici bliver det nye styrende element for samfundet, og dermed mener Beck at kunne tale om et brud inden for moderniteten. Nu kan man ikke længere se på udviklingen som en lineær proces med et endnu bedre samfund som mål. Samfundet må nu forholde sig reflektivt til de nye risici, som det selv har produceret, med en foregribelse af risiciene som mål. Perioden efter dette brud er det, som Beck betegner

som det andet moderne. Det er en vigtig pointe for Beck, at det andet moderne ikke skal forstås som et brud væk fra moderniteten, men som en radikal forandring i moderniteten. Samfundet er stadig det samme, med de samme værdier om menneskeretigheder, demokrati og troen på videnskab¹ (ibid., 48). Men alligevel er der sket så klart et brud, at det må betegnes som anderledes end det første moderne.

3.1.1 De to individualiseringsbølger

Fra tiden før den første modernitet, og op gennem den første og den anden modernitet, mener Beck, at der har fundet en individualiseringsproces sted, hvor individualiseringen er blevet intensiveret over to bølger. I den første bølge er individet gået fra at være bundet af feudale sociale strukturer og religiøse dogmer mod nye fællesskaber under industrialiseringen i det første moderne, kaldet erstatningsfællesskaber, blandt andet bestående af nationalstaten, kernefamilien og lønarbejdet. Individet er altså med den første bølge ikke længere bundet op på sin herkomst, men på de sociale erstatningsfællesskaber, som det indgår i (ibid., 51). Med den anden bølge i det andet moderne frisættes individet helt fra forudbestemte erstatningsfællesskaber, og må selv skabe sin identitet fra bunden - intet er forudbestemt; hverken religiøsitet, uddannelse, familiedannelse, seksualitet eller andet (ibid., 69). Denne individualisering skyldes, at samfundets institutioner (arbejdsmarkedet, velfærdsstaten, uddannelsessystemet osv.) ikke længere tager udgangspunkt i de før forudbestemte fællesskaber, men i individet, og Beck betegner da også denne anden bølge som en institutionaliseret individualisering (ibid., 70). Det enkelte individ presses konstant af samfundets institutioner til at tilpasse sin identitet til det fleksible arbejdsmarked, hvorfor individualiseringen kan ses som påtvunget individet som resultatet af en samfundsmæssig proces. Individet kan altså ikke vælge ikke at ville individualiseres (ibid., 75). Med udviklingen følger også, at individet bliver gjort ansvarlig for de samfundsmæssige, kollektive problemer, såsom fattigdom og strukturel arbejdsløshed. Hvis et individ for eksempel ikke evner at skaffe sig et arbejde efter endt uddannelse, da er det individets evner og ikke samfundsmæssige forhold, der bearbejdes. Det individualiserede individ må derfor hele tiden leve med risikoen for at blive en fiasko, hvilket skaber en konstant usikkerhed. Grundet denne usikkerhed er der flere individer, som opsøger subkulturelle fællesskaber,

¹ Dog har denne ikke længere monopol på sandheden efter udviklingen mod det andet moderne, da den kan have flertydige svar på samme spørgsmål (ibid., 32).

såsom religiøse grupper, fritidsklubber, politiske bevægelser eller lignende, hvor de kan opnå de faste og trygge rammer, som ikke længere er forudgivet for individet (ibid., 79).

3.2 Det første moderne

Til at beskrive forholdene under den første modernitet, vil jeg anvende Durkheim og hans teori om relationen mellem samfund og religion. Han søgte at finde en forklaring på, hvordan et samfund fortsat kan hænge sammen trods tidens store forandringer, såsom urbanisering og industrialisering (Jensen 2005, 10).

3.2.1 Durkheims religionsdefinition

At Durkheim var rationalist ses tydeligt i hans tilgang til religion, da han søger at forstå det rationelle bag den ved at se på dens funktion for samfundet. Han anvender sociologien til at forklare, hvordan forholdet mellem de forskellige individer i samfundet er med til at skabe behovet for en religion, og hans udgangspunkt er dermed dennesiddigt. Med denne tilgang ender Durkheim med følgende religionsdefinition:

A religion is a unified system of beliefs and practices relative to sacred things, that is to say, things set apart and forbidden – beliefs and practices which unite into one single moral community called Church, all those who adhere to them (Durkheim 1995 [1912], 44).

Som han giver udtryk for i definitionen, er en religion ”a unified system of beliefs and practices(...)”. *Beliefs* består af en forståelse af verden som værende opdelt i to adskilte kategorier: helligt og profant (ibid., 34). Omkring det hellige er der nogle særlige påbud og forbud, og derfor er der en bestemt *practice* tilknyttet omgangen med disse, og de tager form som ritualer (ibid., 38). Det system, som de beskrevne elementer tilsammen udgør, er fundamentet for enhver religion. Det som gør, at religioner alligevel adskiller sig fra hinanden, er sammensætningen af elementerne i systemet, eksempelvis opdelingen i hellig og profan (ibid.). Videre siger definitionen, “(...)unite into single moral community called Church, all those who adhere to them”. I denne del af definitionen, ses Durkheims forståelse af religionens funktion, som han mener er, at skabe en sammenhængskraft blandt samfundets individer ved at samle dem om en fælles tro og moral. Heri ligger også, at en religion altid bygger på en gruppe af mennesker,

som deler det samme system af *beliefs* og *practices* (ibid., 41). Uanset hvad, vil en religion altså aldrig kunne være noget individuelt og stå alene uden et fællesskab (ibid., 44).

3.2.2 Religion, moral og fællesskab

Ifølge Durkheim konstitueres et fællesskab eller et samfund af en gruppe af individer, og består i længere tid end individerne selv. Det sammenhængsskabende element i en sådan gruppe er moralen, hvilket i Durkheims optik består af forskellige repræsentationer: sprog, forestillinger, normer, semiotik osv. (Jensen 2005, 9). Den fælles moral, som opstår mellem individer, og som binder dem sammen over tid, er altså grunden til samfunds beståen. Individet oplever desuden moralen som en ydre og større kraft end det selv, fordi den rækker ud over det enkelte individs bevidsthed, og fordi den består over tid, i modsætning til individet, som er forgængeligt. Denne oplevelse af moralen giver en forståelse af den, som noget transcendent, noget helligt, som er omgivet af nogle særlige påbud og forbud eller normer (ibid., 11). Moralens kan da ses som et sæt *beliefs*, der kræver en særlig rituel *practice* udført i det pågældende fællesskab.

Opsummerende mener Durkheim altså, at religion er et instrument, der anvendes til at opretholde den moral, som er en kraft, der skaber sammenhæng i et samfund (det hellige). Dette gøres gennem en fælles tro (*beliefs*) og dertilhørende bestemte rituelle handlinger (*practices*).

3.2.3 Fra det præmoderne til det første moderne samfund

Hele Durkheims teori bygger på en evolutionistisk tankegang. Han mener, at alle samfund har sin oprindelse i den samme primitive uudviklede form og, at de senere samfund derfor kan ses som en videreudvikling heraf. Samfundets forandring kommer til udtryk i forandringen af den solidaritet, som skaber en sammenhæng i samfundet. Her laver han en opdeling, hvor de præmoderne samfund byggede på en mekanisk solidaritet, som med udviklingen mod arbejdsdelingen afvikles og erstattes af en organisk solidaritet. Jeg vil i det følgende beskrive disse to perioder, og hvordan de har påvirket religionen.

3.2.4 Det præmoderne samfund og religion

Det centrale element i samfund med en mekanisk solidaritet er den fælles bevidsthed. Fællesskabet er meget veldefineret, da det består af direkte sociale bånd i form af slægtskab (Durkheim 2002 [1902], 184). Af dette stærke fællesskab opsluges individet, eftersom individet kun kan udfolde sig i den grad, som fællesskabet tillader det, hvilket kommer til udtryk gennem en social kontrol mellem de direkte og nære relationer (ibid., 178). Individets bevidsthed adskiller sig derfor ikke fra den kollektive bevidsthed, og på denne vis kan individerne ses som en homogen masse, der tilsammen udgør samfundet (ibid., 181). Denne lighed mellem individerne gør, at de føler en direkte tilknytning til fællesskabet, og det er denne tilknytning, der skaber solidariteten. At Durkheim benævner denne solidaritet som mekanisk skyldes, at individet ikke er noget i sig selv, men kun i forhold til fællesskabet, og at det derfor også kun kan bevæge sig i forhold til dette (ibid., 311). Denne stærke og dominerende fælles bevidsthed² er det, som Durkheim mener, er den egentlige genstand for religion, som før beskrevet. Jo stærkere den fællesbevidsthed er, og jo mere direkte de sociale bånd er, desto stærkere og mere nær vil religionen være i samfundet. Derfor har religion en tydelig og dominerende karakter i disse samfund (ibid., 179).

3.2.5 Det første moderne og religion

Med tiden, som samfundet forandrer sig, følger en afvikling af den mekaniske solidaritet og en overgang til den organiske solidaritet (ibid., 238). Afviklingen af den mekaniske solidaritet giver plads til nye sociale relationer, hvor individer får mulighed for samkvem på tværs af deres forskelligheder, og der opstår en tæthed i befolkningen (ibid., 239). Denne stiger i takt med at kommunikations- og transportmidlerne udvikles og, at der sker en urbanisering (ibid., 241). Den øgede tæthed er ifølge Durkheim, med inspiration fra Darwin, årsagen til arbejdsdelingen. Jo mere to individer ligner hinanden, desto større vil konkurrencen være mellem dem, og for at undgå denne konflikt, specialiserer individerne sig. Arbejdsdelingen og individets specialisering kan dermed ses som en følgevirkning af den øgede tæthed, og er altså en følge af, at individerne tilpasser sig de nye vilkår for at bevare solidariteten og undgå konflikter (ibid., 249-250).

²Durkheims begreb om fælles bevidsthed hører under hans forståelse af moral.

I byerne, der opstår ved urbaniseringen, ses denne udvikling især, da tætheden her er markant (ibid., 247). Et utal af individer bor nu tæt side om side, men uden de nære sociale relationer, som man så i de præmoderne samfund. Med den øgede tæthed og arbejdsdelingen grupperer individerne sig nu efter de erhverv, som de har specialiseret sig inden for. Disse grupperinger er til sammenligning med tidligere grupperinger svagt definerede. De sociale relationer er svagere, og derfor ses der en mindre social kontrol af det enkelte individ, hvilket frigør individet fra den fælles bevidsthed. Individet får da mulighed for at skabe sin egen individuelle bevidsthed og sin egen livsbane, fri fra traditioner, arv og sociale relationer (ibid., 274). Det er denne udvikling, der af Beck betegnes som den første individualiseringsbølge. Durkheim mener ikke, at denne individualisering fører til egoisme, som man ellers kunne tro, men derimod til organisk solidaritet. Jo mere specialiseret det enkelte individ, eller organ er, desto større bliver samfundets, eller den samlede organismes, enhed. Dette skyldes, at der opstår en gensidig afhængighed mellem de specialiserede individer, da de hver især bidrager med noget særligt til fællesskabet. Dermed ændres og styrkes solidariteten i takt med individualiseringen (ibid., 140). For at sikre, at individet bidrager til fællesskabet, hvilket samfundet netop er afhængigt af, følger der med den organiske solidaritet et nyt system af både rettigheder og pligter (ibid., 357). Dette system bygger på moralen om, at ikke kun det ene enkelte individ har en menneskelig værdighed og en ret til at blive behandlet herudfra, men at alle enkelte individer har en værdighed - og dermed opstår der nogle gensidige pligter (ibid., 352). Pligten ligger i, at individet bør specialisere sig i den grad, som fællesskabet har brug for det, således den solidaritet, som ethvert individ er betinget af, styrkes (ibid., 353).

Den fælles bevidsthed og moralen består nu af individuelle holdninger og følelser, og har derfor en heterogen og mere ubestemt form, end vi så i samfundet med den mekaniske solidaritet. Den fælles bevidsthed og moralen må derfor dække bredere for at kunne omslutte samfundet, og det samme må religionen (ibid., 172-173), for at kunne opfylde de nye behov som udviklingen medfører.

3.3 Det andet moderne

Durkheim døde i 1917, og havde ingen mulighed for at sige noget om det andet moderne, hvortil jeg derfor vil anvende Bauman i stedet. I gennemgangen vil det tydeligt

fremgå, at Bauman kan ses i forlængelse af Durkheim, da hans forståelse af det første moderne har mange lighedspunkter med Durkheims.

3.3.1 Produktionssamfundet

Baumans og Durkheims beskrivelse af det første moderne stemmer klart overens med hinanden, da de begge pointerer, at mennesket opnår moralsk værd gennem udførelsen af et arbejde, da det herigennem bidrager til fællesskabet. Bauman mener, at denne moral er funderet i den arbejdsetik, der blev dannet under industrialiseringen. Denne blev dannet for at motivere arbejderne til at udføre et arbejde, som ingen mening havde for dem i selve indholdet (upersonligt og mekanisk arbejde på fabrikker), ved i stedet at give udførelsen en mening i form af en moralsk værdi (Bauman 2002, 16-17). Denne arbejdsetik bygger på to præmisser. Den første præmis er, at for at opnå et lykkeligt liv, må man gøre noget, som for andre har en værdi. Den anden præmis er, at arbejdet har en værdi i sig selv, og ikke kun i det som den afstedkommer, hvilket gør det moralsk forkert ikke at arbejde (ibid., 15). På den vis var alt arbejde lige meningsfuldt, og der opstod en lighed mellem arbejderne (ibid., 55). Dette stemmer godt overens med Durkheims arbejdsdeling, hvor det netop var den enkeltes bidrag på arbejdsmarkedet, der funderede fællesskabet.

3.3.2 Forbrugersamfundet

Med tiden fandt man ud af, at arbejdsetikken fejlede i sin motivering af arbejderne, eftersom det kun var de færreste, der fik mulighed for at arbejde sig op i systemet. Man begyndte derfor i stedet at motivere arbejderne med en materiel belønning (ibid., 39). Parallelt var der mange andre udviklinger i samfundet, for eksempel den teknologiske udvikling, som gjorde, at færre kunne producere mere (ibid., 97). Som en følge heraf, flyttede moralen sig fra at omhandle evnen til at producere, til at omhandle evnen til at forbruge³ (ibid., 42). Herudfra skal et samfunds sundhed nu vurderes. Jo større forbruget er, desto sundere er samfundet, da der her skabes en økonomisk vækst. Til at øge forbruget, anvendes ikke regulerende normer som med arbejdsetikken, men en forførelse af individet, som skaber et begær efter æstetiske oplevelser, der opnås gennem forbrug (ibid., 53).

³ En forbruger skal man forstå som én, der tilegner sig ting, for det meste ved betaling med sin løn, for derefter så at bruge tingen op, således den igen forsvinder eller mister sin værdi (ibid., 41).

3.3.3 Arbejdet som genstand for æstetiske oplevelser

Selv arbejdet er blevet en genstand for denne æstetiske søgen. Arbejdet er nu ikke længere den primære kilde til identitetsskabelse, fællesskab eller moralsk værd, og skaber ikke længere ligestilling, som vi så det i det præmoderne og op i det første moderne samfund (ibid., 54-55). Arbejdet bliver i det andet moderne tillagt en værdi, alt efter dets æstetiske indhold; om det er et interessant og afvekslende arbejde, der bidrager til individets udvikling og kompetencer. Jo mere æstetisk indhold, desto større genstand bliver arbejdet for individets forbrug, fordi arbejdet da kan bidrage til individets identitetsskabelse. Arbejdet er dermed blevet en stratificerende faktor i samfundet, da karakteren af individets arbejde afspejler dets evne til at forbruge, og dermed også dets bidrag til samfundet. De som besidder de kedelige og uinteressante former for arbejde, gør det kun under tvang eller af nødvendighed, og får hverken noget moralsk eller æstetisk ud af det (ibid., 56-57), og samtidig fremstår de som utilstrækkelige forbrugere i samfundet (ibid., 62).

3.3.4 Den fleksible identitetsdannelse

For at frembringe det størst mulige forbrug hos individerne, sørger forbrugermarkedet hele tiden for, at begæret er større end tilfredsstillelsen ved konstant at skabe nye muligheder, som synes bedre end det individerne i forvejen har (ibid., 64). Individet må som følge heraf danne en fleksibel identitet, som hele tiden er mulig at tilpasse de nye muligheder (ibid., 48).

At individet selv skal søge at skabe sin identitet, samtidig med, at den skal være fleksibel, skaber en ambivalens og forvirring hos individet (ibid., 49). De, som bliver fanget og fastholdt i denne forvirring, og som ikke evner at skabe en fleksibel identitet, får en karakter som utilstrækkelige i samfundet. Disse har ikke evnen til at tilpasse sig det fleksible samfund. De mister måske deres arbejde uden evnen til at kunne tilpasse og tilegne sig et nyt eller må nøjes med et ”kedeligt” arbejde, og de er dårlige forbrugere. Dette stemmer klart overens med Becks anden individualiseringsbølge, hvor individet hele tiden må leve med en individualiseret risiko for at blive en fiasko eller en dårlig forbruger.

3.3.5 De utilstrækkelige forbrugere og fundamentale religioner

Mange af de som ikke kan klare det pres, som samfundet lægger på dem, kan ifølge Bauman søge tilflugt i fundamentalistiske grupper, for eksempel i en fundamental religion (Becks subkulturelle miljøer). Disse kan tilbyde en pakkedløsning, hvor individet ikke længere er overladt til sig selv. Her giver individet afkald på den frihed, som gav det følelsen af at være utilstrækkelig, og bliver en del af en gruppe, hvor det oplever en fælles tilstrækkelighed i kraft af det klart definerede fællesskab. Den fundamentalistiske religion er, ifølge Bauman, den eneste form for religion, der er til stede i det andet moderne. Det er en religion, som er opstået som et alternativt valg til livet i usikkerhed. Den skal ikke ses som en irrationel tilbagegang til ældre former for religioner, men som en religion der kan opfylde de behov og løse de reelle problemer, som individet har i det andet moderne (Bauman 1998, 74-75). Healing, spådom og lignende anser Bauman ikke for nye religioner, men som *self-improvement movements*: grupper der rådgiver og vejleder individet til at danne den fleksible forbrugeridentitet, som samfundet kræver af det (ibid., 71).

Ifølge Bauman er der altså sket en markant forandring inden for religionen. I det præmoderne samfund var der et fokus på mennesket som ontologisk utilstrækkeligt i kraft af dets eksistens som menneske (ibid., 73). Religionen kunne guide mennesket til, hvordan det kunne opnå en tilstrækkelighed i livet efter døden og på den måde befri det fra sine bekymringer, og dermed blev religionen den dominerende institution i denne tid. Med samfundets forandring mod det første- og senere det andet moderne blev fokus i stedet på det enkelte menneskes utilstrækkelighed i forsøget på at danne en identitet. Den store forskel mellem den ontologiske utilstrækkelighed ved mennesket og den individuelle utilstrækkelighed er, at ved den sidstnævnte har individet en mulighed for at blive tilstrækkelig (ibid., 68). Hertil kan religionen ikke hjælpe, men i stedet *self-improvement movements*, som af nogle betegnes som nye religioner. Disse fortæller individet, hvad det kan, i modsætning til religionen i det præmoderne samfund som fortalte individet, hvad det ikke kunne (ibid., 71).

3.3.6 Velfærdsstaten – en balance mellem rettigheder og pligter

Det som alligevel gør, at dette hierarkiopdelte samfund stadig har en sammenhængskraft, er den velfærdsstat⁴, som blev dannet i den første modernitet under arbejdsdelin-

⁴ Følgende gennemgang vil ikke omhandle politiske vinkler, men nærmere velfærdsstatens overordnede rolle i samfundet. Først i diskussionen vil der være en kritisk tilgang til velfærdsstaten.

gens dominans. I sin oprindelse byggede velfærdsstaten på den liberale tanke fremført af den britiske økonom og sociale reformator Beveridge om, at alle skal have lige mulighed for at anvende fællesskabets kræfter til at udvikle sine rettigheder (Bauman 2002, 75). Velfærdsstaten har gennem tiden haft forskellige former, men overordnet set har dens form bygget på en balance mellem de rettigheder og pligter, som det enkelte individ har i forhold til samfundet. Her kan drages en parallel til Durkheims beskrivelse af individet under arbejdsdelingen, hvor individet har en ret i sin menneskelige værdighed, men som hermed også har en pligt overfor fællesskabet for, at de andres rettigheder ligeledes kan blive opfyldt.

I det fleksible samfund er ingen sikret en klar fremtid, og derfor er det i selv de velstillede og tilstrækkeliges interesse at bidrage til velfærdsstaten som en form for ulykkesforsikring, som de kan drage nytte af, hvis de en dag skulle tage et forkert valg og blive en del af de utilstrækkelige i samfundet (ibid., 78). Velfærdsstaten kan dermed ses som et udtryk for, at individet, ligesom under arbejdsdelingen, indser, at hvis det vil sikre sin egen menneskelige værdighed, da må det også bidrage til, at andres bliver sikret, og på dén vis opstår der et fællesskab på tværs af det hierarkiopdelte samfund mellem de tilstrækkelige og utilstrækkelige (ibid., 77).

3.4 Delkonklusion

Vi har nu med Durkheim set, hvordan det præmoderne samfund, med klart definerede fællesskaber og religion som den dominerende institution, har forandret sig til det første moderne. Her gjorde arbejdsdelingen det muligt for individet delvist at løsrive sig fra fællesskabet (den første individualiseringsbølge), hvortil religionen har tilpasset sig ved nu både at omfatte fællesskabet og individet. Det andet moderne beskriver Bauman som et fleksibelt samfund, hvor individet hele tiden må tilpasse sig for at kunne bidrage moralsk til samfundet. Et hierarki i samfundet bliver dannet mellem de, som kan klare presset, og de, som ikke kan klare presset, hvilket bl.a. kommer til syne i form af den pågældendes arbejdes karakter og religiøsitet. Hverken religionen eller arbejdet danner da sammenhæng i samfundet, og tesen må derfor tilføjes et ekstra element: velfærdsstaten. Denne fungerer som en kollektiv sikring af individernes risikofyldte tilværelse (risikoen for at blive utilstrækkelig) i det fleksible samfund. Denne risiko er lige for alle individer på tværs af det hierarkiopdelte samfund, hvilket gør, at

alle kan tilslutte sig den, og den kan derfor siges at danne en sammenhæng i samfundet.

4. En analyse af ”Doven Robert” som et eksempel på udviklingen

Som en videre undersøgelse af opgavens tese, vil jeg med den ovenfor gennemgåede teori analysere sagen om Robert Nielsen, også kendt som ”Dovne Robert”. Denne sag kom frem i medierne i starten af efteråret, efter Robert Nielsen udtalte, at han ikke gider arbejde, så længe samfundet ikke kan tilbyde ham noget, der modsvarer hans evner (”På den 2. side” 2012, 2.07-2.44). Denne ytring vakte manges opmærksomhed og en diskussion om velfærdsstaten kom på dagsordenen.

4.1 En præsentation af Robert Nielsen

Robert Nielsen er 44 år, har en datter på otte år, og er påbegyndt tre forskellige universitetsuddannelser uden at fuldende nogle af dem. Hans længste ansættelsesperiode har været af et års varighed (Stockholm 2012, 28), og han har siden 2001 været på kontanthjælp - kun afbrudt af tre kortere jobperioder. Han har altid ønsket sig et arbejde, men med det krav, at det skal være et arbejde, hvor han føler sig tilpas og ikke krænket som menneske. Sådan et arbejde er det endnu ikke lykkedes ham at få, hvilket, han mener, skyldtes at samfundet ikke har stillet ham et til rådighed (Aftenshowet 2012, 1.30-2.35).

Den mediestorm, der opstod omkring Robert Nielsen efter hans fremtræden, vidner om, at han rørte ved noget i folk og i samfundet. Jeg vil nu se nærmere på, hvad dette var.

4.2 Velfærdsstaten som sammenhængsskabende

Først og fremmest kan sagen om ”Dovne Robert”, ses som en bekræftelse af, at velfærdsstatens funktion er at skabe en sammenhæng i samfundet i det andet moderne. Dette gør den ved at opretholde en balance mellem individernes rettigheder og pligter ift. fællesskabet; en balance mellem individets rettighed til at blive behandlet som et værdigt menneske, men samtidig også dets pligt til at bidrage (betale skat af sin indtægt) til det fællesskab, som muliggør opfyldelsen af rettigheden. Diskussionen handler om, hvorvidt der er en sådan balance, når en arbejdsdygtig borger, som Robert Ni-

elsen, kan leve på kontanthjælp i elleve år fra velfærdsstaten, selvom han aktivt fravælger at arbejde. Samfundets reaktion herpå indikerer vigtigheden af opretholdelsen af balancen. Dette skyldes, at en uligevægt i balancen udgør en trussel mod velfærdsstaten og dermed også sammenhængen i samfundet, hvilket det enkelte individs rettigheder er betinget af.

4.3 Robert Nielsens ret til værdighed

Diskussionen står mellem Robert Nielsens krav om flere rettigheder på den ene side, og samfundets krav om en bedre pligtopfyldelse fra Robert Nielsen på den anden side. Robert Nielsen gav i programmet "På den 2. side" udtryk for det førstnævnte, med følgende udtalelse:

Som menneske står jeg i et valg nede på jobcenteret; vil du tage det her lortejob som vicevært eller McDonalds(-medarbejder red.) til 100 kr. i timen, eller vil du fortsat være på kontanthjælp? Okay, det job, det er så dårligt og så ringe, at så vil jeg hellere fortsat være på kontanthjælp. Så må samfundet kraftedeme komme med et tilbud, der modsvarer de evner og kræfter, jeg har. Så vil jeg gerne lægge en indsats ("På den 2. side" 2012, 2.20-2.43).

Her ses det tydeligt, hvordan de forskellige typer af arbejde i det andet moderne opdeles i forskellige kategorier, som Bauman er inde på. Det kedelige arbejde er det, som ingen værdighed tilføjer mennesket; manuelt, demotiverende og uinteressant arbejde, såsom det at være vicevært. Det er disse former for arbejde, som Robert Nielsen nægter at tage, da det vil nedgøre hans værdighed som menneske. Det interessante arbejde er derimod det, som tilføjer mennesket værdighed; det er spændende, motiverende, udviklende, kompetencegivende og giver mulighed for æstetiske oplevelser. Et eksempel på sådan et arbejde kunne være stillingen som skribent, hvilket er Robert Nielsens drømmearbejde. Han mener altså, at han i kraft af sin værdighed som menneske kan kræve et interessant arbejde, og at alt andet ville være en nedværdigelse af ham (Bauman 2002, 90-91).

Dette illustrerer i øvrigt også, hvordan arbejdets rolle har ændret sig fra at skabe ligestilling og solidaritet, som det gjorde under arbejdsdelingen i det første moderne, til at skabe ulighed og hierarki i det andet moderne.

4.4 Robert Nielsens pligter

En af de, som repræsenterer den anden side af diskussionen, der stiller krav til Robert Nielsen om en øgede pligtoplevelse, er folketingsmedlemmet fra Liberal Alliance Joakim B. Olsen⁵. I en debat mellem ham og Robert Nielsen i aftenshowet d. 12.09.12 udtalte han:

Der er nogle mennesker som Robert, som ikke fejler noget, som ikke gider at arbejde, og det accepterer vi ligesom. Og det er en krænkelse af alle de mennesker, som står op, og også tager nogle af alle de job, som Robert ikke gider, og skal arbejde mere og betale høje skatter for at forsørge Robert, og det er jo moralsk forkasteligt ("Aftenshowet" 2012, 6.06-6.29).

Robert Nielsen har takket nej til de jobmuligheder, som han er blevet tilbudt (vicevært og McDonalds-medarbejder), og han har dermed aktivt fravalgt at bidrage til det fællesskab, som han nyder godt af. Denne manglende pligtoplevelse mener Joakim B. Olsen, er moralsk forkastelig, eftersom det strider direkte imod velfærdsstatens moral om, at der med rettighederne følger nogle pligter. Samtidig er det også en krænkelse mod de, som opfylder pligten, da han er medvirkende til at skabe en ubalance i det fællesskab, som betinger enhver rettigheder.

4.5 Robert Nielsen som en utilstrækkelig forbruger

Med denne holdning til Robert Nielsen kan han ses som et eksempel på en utilstrækkelig forbruger, som Bauman betegner det. Han har ikke evnet at danne sig en fleksibel identitet, som er åben for de muligheder fællesskabet stiller ham. Dette gør ham til en dårlig forbruger, både på grund af hans følgende økonomiske status (økonomien er oftest midlet til at kunne forbruge), men også i hans karakter som arbejdsløs. Som vi så, er selve arbejdet også blevet en genstand for at forbruge, da individet søger interessant arbejde, der bidrager til dets personlige udvikling. Det er netop sådan et arbejde Robert Nielsen søger, men ikke evner at få, og denne manglende evne til at opfylde sit begær som forbruger placerer ham i bunden af hierarkiet som en utilstrækkelig forbruger (Bauman 2002, 108).

⁵ Eftersom han af folket er valgt til posten som folketingsmedlem, vil jeg i det følgende tillade mig at se ham som repræsentativ for den del af samfundet, som har en negativ holdning til Robert Nielsen .

At Joakim B. Olsen pointerer, at Robert Nielsen ikke fejler noget, er en understregning af, at hans arbejdsløshed kun kan være hans egen skyld. Dette kan ses som et eksempel på, hvordan Beck mener, at individualiseringen har medført, at individet ikke kun skal stå til ansvar for sine egne valg, men også for samfundsmæssige forhold, f.eks. udbuddet af arbejdsstillinger. På den vis bliver arbejdsløshed gjort til et individuelt anliggende, og netop af denne grund bliver Robert Nielsen af samfundet dømt som en fiasko.

4.6 Nihilistisk folkeparti – et subkulturelt miljø

Robert Nielsen støtter op om Nihilistisk Folkeparti. Dette medlemskab vil af både Beck og Bauman tolkes som et udtryk for, at han føler, at han ikke passer ind i samfundet. Med Becks optik kan det betegnes som et subkulturelt miljø, som et sted, hvor han søger tilflugt fra de krav og det ansvar, som samfundet stiller ham, men som han ikke kan leve op til. I Nihilistisk Folkeparti finder han et miljø, hvor han passer ind, hvor hans identitet bliver imødekommet og, hvor der ikke bliver set ned på hans status som arbejdsløs⁶. Her opnår han den værdighed og tilstrækkelighed, som han ikke kunne få gennem fællesskabet i samfundet.

4.7 Delkonklusion

Analysen af sagen om Robert Nielsen indikerer, hvordan arbejdet har fået en stratificerende rolle i samfundet, da det nu er indholdet og ikke udførelsen, der giver værdi, hvilket ses ved, at Robert Nielsen insisterer på en særlig type arbejde: 'interessant' arbejde. Dette bekræfter nødvendigheden af at tilføje velfærdsstaten som et ekstra element til tesen. Velfærdsstatens opgave er at sørge for at skabe lige muligheder blandt individerne i samfundet til at få de interessante job. Dette gøres ved at skabe en balance mellem individets ret som menneske og individets pligt som en del af et fællesskab, hvor andre individer har den samme ret som det selv. Derved skabes en sammenhæng og et fællesskab mellem de individualiserede og hierarkiopdelte individer. Sagen om Robert Nielsen omhandler en ubalance mellem hans ret og pligt. Der er dog uenighed om, til hvilken side ubalancen er. Robert Nielsen mener selv, at han har ret til at kræve

⁶ En del af nihilistisk folkepartis ideologi siger følgenede: "Faktum er naturligvis, at virkeligheden er en medieskabt symbolsk forblændelse, som giver befolkningen netop de illusioner om formål og mening, der er nødvendige for, at nogen gider at udføre deres meningsløse sisyfosarbejde" (http://www.nihilistisk-folkeparti.dk/index.php?r=page/view&id=11#Ingen_virkelighed).

mere af fællesskabet, hvor Joakims B. Olsen mener, at han i højere grad bør opfylde sin pligt overfor fællesskabet. Denne ubalance har gjort, at Robert Nielsen hverken føler sig, eller bliver set, som en del af fællesskabet, og han har derfor søgt et alternativt fællesskab, et subkulturelt miljø gennem Nihilistisk Folkeparti. Sagen om Robert Nielsen rejser da spørgsmålet, om velfærdsstaten formår at skabe den sammenhæng i samfundet, som opgaven har fundet, var dens oprindelige funktion?

5. En diskussion af udviklingen

Tidligere er der gjort rede for, hvordan samfundets forandring og udvikling fra det præmoderne til det andet moderne har påvirket sammenhængskraften i samfundet fra at være funderet i religionen, til at være funderet i arbejdet og videre i velfærdsstaten. Desuden har analysen af Robert Nielsen vist, at velfærdsstaten ikke formår at skabe en sammenhæng med plads til alle individer. Jeg vil derfor i den følgende del af opgaven diskutere, om velfærdsstatens rolle i samfundet er at skabe sammenhæng eller om den nærmere lægger op til en konflikt mellem individet og fællesskabet.

5.1 Spændingen mellem individet og fællesskabet

Durkheim mente, at der med den øgede individualisering også ville følge en øget (og ændret) solidaritet i samfundet. Dette er en teori, som er dannet på basis af hans erfaring af det første moderne, arbejdsdelingen og begyndelsen på den første individualiseringsbølge. I den tid han levede, havde han ingen forudsætning for at kunne forestille sig, at samfundet ville forandre sig til det andet moderne, domineret af en stratificerende forbrugerkultur, og en anden og intensiveret individualiseringsbølge. Med grund i analysen af Robert Nielsens forhold til samfundet vil jeg mene, at det er tilladeligt at stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt Durkheims syn på individualiseringen og solidariteten som to sammenhængende, dynamiske størrelser kan siges at være anvendelig i det andet moderne. Robert Nielsen er et eksempel på, at individualiseringen står i konflikt med solidariteten, mere end at den danner den.

I det andet moderne ligger der et stort pres på individet. Der er ikke blot et krav om, at det skal danne sin egen identitet fra bunden, men også om, at den skal være fleksibel, således at den hele tiden kan tilpasse sig nye valgmuligheder. Hvis ikke individet formår at danne sig en sådan identitet, bliver det en utilstrækkelig forbruger og

placeret nederst i samfundets hierarki. På den vis er individualiseringen på fællesskabets præmisser, men med en individualiseret mulig risiko for at mislykkes. Robert Nielsen har dannet sin identitet på sine egne præmisser, hvormed hans praktisering af individualiseringen kommer til at stå i konflikt til fællesskabet. Man kan da diskutere, hvorvidt der er tale om en individualisering og et fællesskab, der stemmer overens med hinanden?

5.2 Fællesskabet som ekskluderende

Spørgsmålet er, om Robert Nielsen selv har valgt at gå imod fællesskabet ved at danne sig en identitet, som ikke lever op til dens krav, eller om det er fordi, han reelt set ikke evner andet? Det ses tydeligt på størstedelen af samfundets reaktion⁷, at Robert Nielsen selv pålægges ansvaret for sin arbejdsløshed og utilstrækkelighed. Med denne holdning følger, at samfundet kan fralægge sig ansvaret for Robert Nielsen. Han kan og må selv, ifølge samfundet, vælge anderledes, hvis han ønsker at blive en del deraf. Denne holdning til de utilstrækkelige om, at de selv har valgt deres position som utilstrækkelige, giver samfundet legitimitet til at dømme og ekskludere de af dets medlemmer, der mere udgør en trussel end et bidrag til fællesskabet.

Om dette er forsvarligt, er et etisk spørgsmål. Med et utilitaristisk udgangspunkt vil man kunne argumentere for en ekskludering af de utilstrækkelige, som skader det fællesskab, der betinger flertallets mulighed for lykke. Det er denne etik Joakim B. Olsen forholder sig til, da han mener, at Robert Nielsen ikke har ret til at ødelægge det fællesskab, der betinger flertallets lykke.

Robert Nielsen forholder sig derimod deontologisk til problematikken. Denne ville hævde, at man ikke kan ville en sådan behandling af et menneske, som en almen gyldig lov, og da må det være etisk uforsvarligt. Heri ligger en opfattelse af mennesket som autonomt, hvilket vil sige, at det aldrig bør lade sig determinere af noget uden for det selv, f.eks. fællesskabets krav om at skulle tage et nedværdigende arbejde for at kunne bidrage til fællesskabet. Mennesket bør kun følge sin egen fornuft. Dette menneskesyn er det, som Robert Nielsen bygger sin ret overfor fællesskabet på.

Disse to etikker har forskellige udgangspunkter. Utilitarismen tager udgangspunkt i fællesskabet og deontologien i det enkelte menneske. Dette illustrerer det, som jeg vil mene er essensen i problematikken. Velfærdsstatens funktion er at forene de

⁷ Repræsenteret af Joakim B. Olsen i denne opgave

enkelte individer til et sammenhængende fællesskab. Men med den øgede individualisering bliver dette forhold mellem individet og fællesskabet mere og mere spændingsfyldt, og velfærdsstatens funktion bliver problematiseret. Individualiseringen og fællesskabet er hinandens modsætninger, men samtidig også hinandens forudsætninger. Det er dette spændingsforhold, som problematikken om Robert Nielsen belyser, da hans individualisering modarbejder fællesskabet. At velfærdsstatens funktion er blevet problematiseret ses ved, at den nu nærmere adskiller og opdeler individerne i stedet for at samle dem. Sagt med andre ord: velfærdsstaten formår tilsyneladende ikke længere at skabe en sammenhæng i samfundet. Men kan vi forestille os samfundet uden en velfærdsstat? Jeg finder det umiddelbart svært.

5.3 Fortid, nutid og fremtid

Her er det interessant at se tilbage til Durkheim og, hvordan han i sin tid havde svært ved at forestille sig et fællesskab uden en religion til at sikre dets sammenhæng. Han pointerede, at religionen må tilpasse sig samfundets forandringer sådan, som den har gjort gennem hele den evolutionistiske udvikling. Men han holdte samtidig fast ved, at religion altid vil være funderet i et fællesskab og, at den dermed aldrig vil kunne stå uden et fællesskab. Men med den anden individualiseringsbølge er religionen blevet mere funktionel for individet end for fællesskabet. Både Beck og Bauman mener, at religionen bliver anvendt af individet til at søge tilflugt fra de mange krav fra fællesskabet, som de ikke føler at kunne leve op til, og da opfylder religionen de behov, som fællesskabet ikke længere kan opfylde hos individet. Beck kommer med to bud på, hvordan disse individers splittelse fra fællesskabet kan påvirke samfundet ud i fremtiden. Enten vil der ske en atomisering og kontraindividualisering, hvor individer individualiserer sig væk fra hinanden, eller også sker der en gensidig og respektfuld individualisering, hvor individerne forholder sig til hinanden, og skaber nye former for fællesskaber, f.eks. gennem udviklingsprojekter eller socialt arbejde (Christiansen og Sørensen 2006, 79-80).

Et muligt udblik i fremtiden, sammenholdt med Becks teori derom, kunne være, at religionen fortsat og måske i højere grad bliver samlingspunktet for nogle af disse nye fællesskaber. Forskellen på religionen ift. før er blot, at det her vil være individet, der stiller krav til religionen og ikke omvendt. Disse fællesskaber vil i modsætning til det fællesskab, som velfærdsstaten danner, være mere specifikke i indholdet og stå i en tættere relation til dets medlemmer, eftersom de selv har været med til at danne eller

vælge det. Det stemmer i øvrigt også bedre overens med forbrugerkulturen end det påtvungne fællesskab i velfærdsstaten. Den nye form for fællesskab kan på den vis blive integreret i forbrugerkulturen i stedet for at diktere den og stille krav til individet. Alt dette er blot gisninger lavet ud fra det, vi indtil videre har oplevet uden mulighed for at vide, hvad der reelt set vil ske.

5.4 Delkonklusion

Efter en analyse og diskussion af velfærdsstatens funktion til at skabe en sammenhæng i samfundet lader det til, at denne er blevet problematiseret i takt med den intensivere individualisering og forbrugerkulturens blomstring. Velfærdsstaten skaber ikke længere en balance mellem ret og pligt, men nærmere en ubalance igennem de krav den stiller individet for, at det kan blive en del af fællesskabet. Desuden er der kun plads til de, som evner at opfylde disse krav, og da kan man stille spørgsmålstegn ved, om der er tale om et fællesskab med plads til individualisering? Måske vil velfærdsstaten langsomt blive afviklet samtidig med, at der udvikler sig nye og mindre former for fællesskaber, som bedre stemmer overens med både individualiseringen og forbrugerkulturen, hvor individet alt efter sin identitet selv kan vælge det fællesskab, som opfylder dets behov. Men det kan kun fremtiden vise.

6. Konklusion

Det kan konkluderes, at religionen i overgangen til det første moderne har mistet sin funktion som sammenhængsskabende og, at arbejde i stedet har taget over. Dette skyldes især den første individualiseringsbølge og arbejdsdelingen. Individet får gennem en specialisering i arbejdet mulighed for at differentiere sig, men bliver da samtidig også afhængig af de andre individers specialiserede arbejde. Da opstår der en organisk solidaritet, som er funderet i arbejdet. Med overgangen til det andet moderne opstår der en forbrugerkultur, og arbejdet får en stratificerende funktion. Tesen er dermed ikke fyldestgørende og må tilføjes et ekstra element: velfærdsstaten. Denne blev i sin oprindelse i det første moderne dannet med det formål at skabe en sammenhæng mellem de differentierede individer ved at sikre dem lige adgang til muligheden for at udvikle sig gennem fællesskabet. Dette gjorde den ved at skabe en balance mellem det enkelte individs rettigheder og pligter ift. fællesskabet. Med analysen af kontant-

hjælpsmodtageren Robert Nielsen kan der dog stilles spørgsmålstejn ved, hvorvidt velfærdsstaten danner sammenhæng eller ekskluderer dets medlemmer. De som ikke danner den identitet, som fællesskabet fordrer, bliver dømt af fællesskabet som utilstrækkelige forbruger, og bliver på den vis ekskluderet fra fællesskabet. De kan i stedet søge andre former for fællesskaber, som f.eks. fundamentale religioner, hvor de kan få opfyldt de behov, som samfundet ikke kunne opfylde. Med udblik til fremtiden kan disse nye fællesskaber forestilles at blive det sammenhængsskabende element, da disse kan integreres i forbrugerkulturen til forskel fra velfærdsstaten, som modarbejder den

7. Litteratur

Bauman, Zygmunt

1998 "Postmodern Religion?", in: Paul Heelas, eds., *Religion, Modernity and Postmodernity*, Blackwell, Oxford, 55-7

Bauman, Zygmunt

2002 *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*, Hans Reitzels Forlag, København

Christiansen, Allan & Mads P. Sørensen

2006 *Ulrich Beck - Risikosamfundet og det andet moderne*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus

DR1

2012 "Aftenshowet",
<http://www.youtube.com/watch?v=fAtfA9G9hEI> (set d. 10.12.12)

DR2

2012 "På den 2. side",
<http://www.dr.dk/TV/se/pa-den-2-side-2/pa-den-2-side-1#!/> (set d. 10.12.12)

Durkheim, Émile

1995 *The Elementary Forms of the Religious Life*, (1912 fransk orig.),
The Free Press, New York, 1-9, 33-44

Durkheim, Émile

2002 *Om den sociale arbejdsdeling*, (1902 fransk orig.), Hans Reitzels Forlag, København

Ejsing, Jens

2012 ”Individualister forsager kirken og dens fællesskab”, Berlingske
d. 08.12.12, 4-5

Furseth, Inger & Pål Repstad

2007 *Religionssociologi, En introduktion*, Hans Reitzels forlag, København, 125-164

Jensen, Hans J. Lundager

2005 ”Durkheim og den store teori”, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 2, 8-21

Nihilistisk Folkeparti

2012 <http://www.nihilistisk-folkeparti.dk/index.php?r=page/view&id=11#Ingen> virkelighed

Stockholm, Frank

2012 *Egentlig hedder han Robert Nielsen*, Ud&Se, december 2012,
22-30

Østerberg, Dag

2002 *Émile Durkheim – og hans teorier om samfundet*, Hans Reitzels Forlag,
København

8. Pensumliste

Bauman, Zygmunt

1998 "Postmodern Religion?", in: Paul Heelas, eds., *Religion, Modernity and Postmodernity*, Blackwell, Oxford, 55-78 (23 sider)

Bauman, Zygmunt

2002 *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*, Hans Reitzels Forlag, København (139 sider)

Christiansen, Allan og Mads P. Sørensen

2006 *Ulrich Beck - Risikosamfundet og det andet moderne*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus (168 sider)

DR1

2012 "Aftenshowet",
<http://www.youtube.com/watch?v=fAtfA9G9hEI> (set d. 10.12.12)

DR2

2012 "På den 2. side", <http://www.dr.dk/TV/se/pa-den-2-side-2/pa-den-2-side-1#!/> (set d. 10.12.12)

Durkheim, Émile

1995 *The Elementary Forms of the Religious Life*, (1912 fransk orig.), The Free Press, New York, 1-9, 33-44 (17 sider)

Durkheim, Émile

2002 *Om den sociale arbejdsdeling*, (1902 fransk orig.), Hans Reitzels Forlag, København (353 sider)

Ejsing, Jens

2012 *Individualister forsager kirken og dens fællesskab*, Berlingske d.
08.12.12, 4-5 (2 sider)

Furseth, Inger og Pål Repstad

2007 *Religionssociologi, En introduktion*, Hans Reitzels forlag, Kø-
benhavn, 125-164 (39 sider)

Jensen, Hans J. Lundager

2005 "Durkheim og den store teori", *Religionsvidenskabeligt Tids-
skrift* 2, 8-21 (9 sider)

Stockholm, Frank

2012 *Egentlig hedder han Robert Nielsen*, Ud&Se, december 2012, 22-30
(4 sider)

Østerberg, Dag

2002 *Èmile Durkheim – og hans teorier om samfundet*, Hans Reitzels
Forlag, København (220 sider)

I alt: 974 sider

(Godkendt af vejleder Lars Ahlin 11-12-2012)